

Hatos Pál

Álarc

Mask

A maszk vagy álarc a gyerekkor első izgalmaiból jelenti legtöbbünk számára. Az első ijedtséget, az első öntudatlan rádöbbenést arra, hogy valóság és fikció határai meghatározhatatlanok. Hogy a valóság legalább annyira tudati projekció eredménye, mint a tapasztalaté. A játék egyetemes valóságába illeszkedik bele, ahol tárgyak és élők éppoly meseszerűek, ahogy közöttük az átmenet is – s amennyire maga a tényszerű valóság is csupán a hullámzó gyermeki létezés kitöltő mese-flow része. A maszk játék, de egyben az episztemológiai kérdésfeltevés kezdete. Az álarcok rejtélyes mosolya mögött Kant és Hume dilemmái csatáznak a megismerhetőség mibenlétéről – még ha erről ritkán is adunk számot.¹

A gyermeki fejlődés első állomásain a maszk a farsang tartozéka, a maszk a vidámság kelléke. Ám mint minden, ami a gyerekkor öntudatlan idejéhez tartozik, a maszk jelenségvilága is halálosan komoly. A gyermeki félelmek, rémálmok gyakran szintén álarcban jelentkeznek, egy krokodil, egy rémisztő öregember stb. alakjában, az Erósszal és Thanatosszal való találkozás első tudatalatti állomásait jelzik. S valóban a maszk használata legalább annyira kötődik az elkerülhetetlen véghez,

mint a féktelen farsangi életörömhöz. Az élők utolsó pillanatait is a halotti maszk örökíti meg. Legalábbis a nagy, emlékezetes halottakét. A maszk lezár, de egyben időtlen távlatba helyezi az arcot, a halott lélek immár megmerevedett tükröként. Fenséggé teszi a test végső nyomorúságát. A halotti maszk ebben az értelemben az emlékezet nagy varázslója, a halhatatlanság kapuja. Ahogy a festő *Kondor Béla* halotti maszkját elkészítő *Melocco Miklós* fogalmaz: „A halál komoly dolog, és a halotti maszk is komoly. A halotti maszk, az ép, sértetlen halotti maszk, szobor.”²

Valóban szobor. Sőt, még abban az esetben is, ha nem nemes anyagból készül, akkor is ércnél maradandóbb. Gondoljunk csak *Ady Endre* Vedres Márk által készített halott maszkjára, amely az Ady kultusznak legalább annyira formálója, mint a róla készült irodalomtörténeti szintézisek.³

Ady halotti arcának fehér gipszmaszkba foglalt szépsége mintegy visszaigazolja költészete időtlen igazát, s egyben elszakítja a magánemberi esendőségtől, összeférhetetlen és állhatatlan természetétől, alkoholizmusa miatt emberi ronccsá lett testi valójától a költőt.

Artcadia, ú.f. 3 (2), 3–5. (2024)
hatos.pal@uni-mate.hu
MATE KC, Rippel-Rónai Művészeti Intézet
ORCID: [0000-0002-2540-0647](https://orcid.org/0000-0002-2540-0647)

1 · Petar Nurkić, „Hume’s and Kant’s understanding of epistemic normativity,” *Theoria, Beograd* 64, Issue 3 (2021): 91–112. <https://doi.org/10.2298/THEO2103091N>

2 · Melocco Miklós, „A halotti maszk,” in *Halotti maszk, élőmaszk, Tanulmányok a kegyelet kultúrtörténetéből*, szerk. E. Csorba Csilla és Kovács Ida (Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2006), 35.

3 · Kovács Ida, „Áthorpadni a nemlétebe (Halotti maszkok),” in *Halotti maszk, élőmaszk*, 71.

Hasonlóképpen a fiatalon elhunyt, – s a történelmi vélekedés szerint – egyébként nem túl jelentős történelmi szereppel bíró *Tutanhamon* fáraó aranyból készült világhírű halotti maszkja szintén szimbolikus személyiséggé avatja a fiatalon elhunyt uralkodót, akivel az a halálon túli „szerencse” történt, hogy sírját nem rabolták ki, s így kivételesen épen megmaradt. Ez a véletlen szerencse teszi egyetemes történelmi jelképpé, a régészet valaha volt legnagyobb szenzációjává. Száz éve, mióta megtalálták, nem csupán az egyiptomi civilizáció nagyságát hirdeti, de az emberi kultúra nagyszerűségének a metaforája.

A maszk, az álarc tehát ebben az esetben még inkább eltakarja a valaha volt valóság konkrét tényeit. Ez a takarás, ez az elfedés a maszk sokrétű jelentésrétegeinek leginkább ambivalens vonása. A takarás és elfedés azonban nem minden esetben ad teret a fenségességnek, hanem rámutat az emberi komédia legváltozatosabb jellemvonására, az illúzióra. A maszk arra szolgál, hogy becsapjon másokat és egyúttal arra, hogy becsapjuk saját magunkat is. Olvassuk csak *Krúdy Gyula* egyik *Szindbád* történetét az egyik volt szeretőjéről, a tükör előtt ülő, s tükörben magát nézegető Artémizáról:

„Éjszaka mindig ez volt a tennivalója, miután negyvenesztendő régebben elmúlt, és még mindig nem elégette meg a hazugságokat, amelyeket a férfiak mondtak neki. A ráncok ellen szoroson felkötötte az állát, mint a halottakét szokás, és a haját reménytelenül fésülte, fonta, mialatt folyton a tükörbe

nézett, hogy egyszer, egyetlenegyszer felfedezze régi arcát, a régi szépséget a mostani álarc mögött. Egyszer csak eltűnik ez a búskomoly, mérges, elégedetlen árnyék az állótükör fénylő lapjáról, és a háttérből halkán közeledik a lőcsei fehér asszony a bástyaajtóról, amint hajdanában a gavallérok mindenfélét hazudoztak. Sajnos, az árnyék a régi maradt, akár-hogy fonta a haját, és nyúllábbal vörösre dörzsölte az arcát.”⁴

Ebben a részletben a lírai részletek sem fedik el, az öregedő asszony arca kikészítésével egyszerre akarja becsapni a világot, amitől még hódolatot, a férfiakat, akiktől még szerelmet vár, miközben saját korát, öregedését, csábítóereje fogyását nem hiszi valóságosnak, hanem: *álarcnak*. Az író iróniával telített kegyetlen ítéletét irodalmi alteregója, a hálósobába váratlanul belépő *Szindbád* fogalmazza meg az idézett részletet követő rövid jelenetben:

„- Mily meglepetés!

Aztán nagyon kedves, szeretetre méltó mosollyal világított a gyertyával Szindbád arcába:

- Öreg lett, jóuram, az idő eljárt. Ugyan mi történt magával? Kinek a lábánál térdepel? Talán valamelyik rongy barátném fogadta szolgálatába? Bizonyosan az a kis fekete, akinek egyszer mesét mondott egy délután, midőn hosszas könyörgésre bevittem őt magához? Emlékszik, a velencei feketekendős leányokról beszélt? De mily öreg lett?

4 · Krúdy Gyula, „Szindbád feltámadása. A titkos szoba,” *Magyarország*, 1915. február 23. 3–4.

Szindbád megadással mosolygott. „És ha te látnád magad, szegény. Fiú koromban szerelmes voltam egy falusi kisasszonyba. A kisasszonyt faluról a városba küldték, hogy varrni, szabni megtanuljon. Egy félesztendeig volt távol. S midőn hazajött, az arcát felmarta a rossz festék, a haja zöldre, sárgára volt festve, és a metszőfoga hiányzott. Ilyen vagy te, szegényke” – gondolta magában Szindbád, és lehetőleg nem nézett az asszony vállára, nyakára és hóna alá, holott karját ő nyomban felemelte, hogy a ruha ujja visszacsússzon.”⁵

Az asszony tettett magabiztossággal szembesíti Szindbádot öregségével, míg ez utóbbi csak magának – illetve az olvasónak – tárja fel a valóságot, mit művel a maszk hazugsága, miként teszi romlottá viselőjét, miként lesz az öregségnek, a félt hanyatlásnak az okozója. A maszk Krúdy egyik kései novellájában, *Az utolsó szivar az arabs szürkénél* jól ismert elbeszélésében pedig már az emberi sorsot meghatározó élethazugság kifejezője lesz, a kültelki kocsmában inkognitóban olcsó töpörtyűt falatozó és rossz kocsisbort ivó ezredest jellemzi – mintegy bünteti –, hogy álarcot vet magára: „Hja, a nagyvilági életben szükségünk van olyan arckifejezésekre is, amelyek nem mások, mint álarcok. Némely embernek csak akkor látszik meg az igazi arca, amikor a halál csinálja azt.”⁶

Így vezet a maszk útja a gyermekkor ártatlanságából az asszony és férfikor romlottságába, spontán örömből fáradt közönybe és lemondásba. Tetszik, nem tetszik, a maszknak morá-

lis funkciója van: az álarc ítél és elítél. Az emberi arc, vagy a felvett maszkok elrejtik vagy éppen felfedik a személyiség egy-egy rétegét.

Amire a következő írások vállalkoznak: az mégsem a morális, hanem elsősorban az esztétikai értékelés. Tág határok között. Mit jelentettek a maszkok az egyes művészettörténeti korokban és mit jelentenek ma? Milyen sokrétű megjelenési formája van a különböző művészeti ágakban? Hogyan jelenik meg a képzőművészet klasszikus kánonjában és az afrikai maszkok európai interpretációjában, erre próbál feleletet adni Lieber Erzsébet és Szlama Norbert. Miként ad jelentést Jeles András rendezésében Csehov *Három nővére*nek legendás kaposvári újraértelmezésében? – erre Szabó Zsófia sűrű olvasattal készített analízise válaszol. Pál Gyöngyi tanulmányaiban pedig eljutunk az arc és a maszk digitális szerepváltozására adott művészi reflexiók problematikájához is. Mert az arc és álarc váltakozása a művészetek birodalmában mindenekelőtt a megismerés problémája. Tessék tehát olvasni őket – lehetőleg az előítélet álarca nélkül. •

5 · Uo.

6 · Krúdy Gyula, „Az utolsó szivar az arabs szürkénél,” *Nyugat* 16 (1927): 246.